

Матвієнків О. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ АБСТРАКЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена вивченню фразеологічних абстракцій як механізму переосмислення фразеологічних одиниць в англomовному художньому тексті. Дослідженню підлягали фразеологічні одиниці, дібрані з текстів англomовних художніх творів кінця XX – початку XXI століття. У процесі дослідження схарактеризовано лінгвістичне визначення фразеологічної абстракції та виділено її основні типи. Аналізуючи перший тип абстракції були враховані не тільки абстрагування від лексичних та граматичних значень компонентів фразеологізмів, а й від прототипу фразеологізму та типового значення синтаксичної конструкції. На цій підставі виокремлено чотири рівні фразеологічної абстракції, від найвищого до низького. Найвищий рівень абстракції спостерігається у фразеологічних з्रोцаннях, тобто в невмотивованих зворотах. Ці звороти є повністю переосмисленими і виникли в результаті абстракції від лексичних та граматичних значень компонентів. Лексичні та граматичні значення ніби розчинилися в загальному значенні фразеологізмів. При високому рівні абстракції завжди спостерігається зв'язок між значенням фразеологічного зроцання і значенням його прототипу. Значення прототипу ніби просвічує через значення фразеологізму, в результаті чого створюється двоплановість фразеологічного значення. Середній рівень абстракції спостерігається у фразеологічних одиницях з частково переосмисленим значенням, тобто у фразеологізмах, в яких одні компоненти вживаються в буквальних значеннях, а інші – в переносних. Низький рівень абстракції властивий фразеологізмам з ускладненою семантикою, всі компоненти яких вживаються в буквальних значеннях. Без абстрагуючої діяльності мислення неможливе пізнання сутності явищ. Таким чином, чим складніше семантична структура фразеологізму, тим вище рівень фразеологічної абстракції і тим вище ступінь невмотивованості. У кожному рівні абстракції розрізняємо повну і неповну абстракції. Розглядаючи фразеологічні одиниці можемо констатувати, що для авторських зворотів характерне вживання фразеологізмів з різними рівнями фразеологічної абстракції.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, переосмислення, художній текст, фразеологічна абстракція, рівні абстракції, фразеологічне значення.

Постановка проблеми. Останніми десятиріччями фразеологія привертає до себе увагу дослідників різних міждисциплінарних сфер: мовознавців, істориків, літераторів. Вона, як і мова взагалі, є надійною схованкою здобутків культури, звичаїв, прагнень і сподівань народу, одним із найважливіших джерел дослідження його минулого життя, вивчення його словесних естетичних цінностей. Фразеологія розробляє принципи виокремлення фразеологічних одиниць (далі – ФО), методи їх вивчення, класифікації і фразеографії – опису в словниках. ФО поряд з іншими мовними одиницями активно використовуються у мові художньої літератури, тим самим стилістично збагачуючи її, і привносять лаконічність і виразність. Більш того, ФО англійської мови відображають особливості світосприйняття і тонкощі національної культури,

що ще більше посилює зацікавленість до цієї області словникового фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різноманітних комунікативних сферах сьогодення поширеним засобом вираження думки є ФО, якій також приділяється належна увага аналізу в англomовному художньому тексті (Н.Лисецька, Т.Свердан, Н.Скиба, С.Пташник, Л.Щербачук, І.Басараба, Л.Джегер, С.Гріс, Т.Герbst, А.Насісіоне, С.Фаульгабер, П.Уріг, Дж.Сінклер, А.Стефанович, В.Коллер та ін.). Утім, ґрунтовніші студії ФО свідчать про досі існуючі й нерозв'язані проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити фразеологічні абстракції як механізм переосмислення фразеологічних одиниць в англomовному художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічна абстракція полягає у відволіканні від значення

слів як компонентів фразеологізмів. Фразеологічна абстракція нерозривно пов'язана з мовним мотивуванням фразеологічного значення. Між цими категоріями існує зворотна залежність. Адже уявність певного типу мотивування фразеологічного значення свідчить про відсутність або неповноту відповідного типу фразеологічної абстракції, і навпаки – чим повніше фразеологічна абстракція, тим слабкіше мотивування відповідного типу [2, с. 217]. Виділяють такі основні типи фразеологічної абстракції: 1) абстракція від лексичних та граматичних значень компонентів ФО; 2) абстракція від вихідного значення поєднання слів, що є базою фразотворення; 3) абстракція від типового значення синтаксичної конструкції. Треба підкреслити, що для ФО характерна також ускладнена абстракція, тобто різні поєднання зазначених вище типів абстракції.

У першому типі абстракції виділяються повна і неповна абстракції. Повна абстракція виявляється тоді, коли значення ФО абстрагується одночасно від лексичних та граматичних значень компонентів, наприклад:

ФО *to throw caution to the winds* [забути про обережність, розсудливість, відкинути обережність, розсудливість] → [1, с. 946]:

*What she'd like to know at the moment is why they're eating out. Why they aren't in his room. Why he's **throwing caution to the winds**. Where he got the money* [3, р. 440].

ФО *to nip (something) in the bud* [підрізати, знищити в корені; не дати розцвісти, розгорнутися] → [1, с. 693]:

*I became thirteen. I'd been growing, in ways that were not my fault, although they seemed to annoy Father as much as if they had been. He began **to take an interest in my posture, in my speech, in my deportment generally. My clothing should be simple and plain, with white blouses and dark pleated skirts, and dark velvet dresses for church. Clothes that looked like uniforms – that looked like sailor suits, but were not. My shoulders should be straight, with no slouching. I should not sprawl, chew gum, fidget, or chatter. The values he required were those of the army: neatness, obedience, silence, and no evident sexuality. Sexuality, although it was never spoken of, was **to be nipped in the bud**. He had left me run wild for too long. It was time for me **to be taken in hand***** [3, р. 193]. У цьому прикладі використано ще дві **ФО**: *take in hand* [(smth.) взяти щось в свої руки; зайнятися чимось; 2) (smb.) взяти на себе відповідальність за когось, взятися за когось; 3) (oneself)

взяти себе в руки] *i to take an interest in* [цікавитися, захоплюватися] → [1, с. 911]:

ФО *at loose ends* [незайнятий, без діла, без роботи] → [1, с. 50]:

That May we crossed to England on the Berengaria, then returned to New York on the maiden voyage of the Queen Mary.

*Winifred came with us. Also Laura. Such a voyage would do her a lot of good, said Richard: she'd been looking pinched and weedy, she'd been **at loose ends** ever since her abrupt departure from school* [3, р. 462].

ФО *bite the bullet* [мужньо терпіти, примиритися із суворою потребою] → [1, с. 67]:

*The best that could be hoped for Laura, all things considered – she continued – was that some nice rich man would **bite the bullet** and propose to her; and march her off to the altar* [3, р. 515].

Якщо фразеологічне значення абстраговане від лексичних значень компонентів, то категоріальне значення ФО мотивоване словом, що є в її складі граматично опорним:

ФО *maid of honour* [1) фрейліна; 2) вид ватрушки; 3) амер. подруга нареченої] → [1, с. 635]:

*Taking a deep breath, I forced a cheerfulness I suddenly did not feel when I said, "I'm going to be bridesmaid, I hope. Or should I say **maid of honour**?"* [8, р. 338].

ФО *to pull up one's socks* [підтягнутися, приготуватися для удару; напружити сили] → [1, с. 780]:

*"She's turning into a hardrock." She pronounces this word in a mocking drawl, to show that it's the sort of word she herself has outgrown. "**Pull up your socks, Cordelia, or you'll flunk your year again. You know what Daddy said last time**"* [4, р. 210].

Належність наведених словосполучень до класів вербальних і субстантивних ФО обумовлена категоріальним значенням граматично опорних компонентів. Різновид цього типу абстракції виявляється у ФО, значення яких відвернуте від лексичних значень лише частини компонентів або значення одного з компонентів:

ФО *to get a chill* [простудитися, застудитися] → [1, с. 373]:

The door was opened by Patricia. She was wearing a dressing gown and had a towel wrapped round her hair.

"Excuse me," Gordon said. "I was looking for Desmond."

*"Come in," Patricia said, "although he's still at the bar library. You'll hardly see him tonight. Come in before I **get a chill**. I just washed my hair"* [6, р. 28].

ФО *to be fed up (with)* [пересититись (чимось), мати огиду (до чогось)] → [1, с. 84]:

Patricia dancing with a tall man in evening dress – a barrister, a doctor, a man in his twenties leaning into her and murmuring something into her ear. A young man with the air of having already succumbed to a series of moral compromises. They had a row. Steel had insisted on leaving the Orchid Blue and going on to the International.

“What’s wrong with here?” Patricia asked.

“I’m fed up with it.”

“Please can we stay, John? You know you can’t resist it where I say please” [6, p. 37].

Фразеологічне значення абстраговано від граматичного значення слова, що є граматично опорним в складі словосполучення, але в деякій мірі мотивовано лексичним значенням окремих компонентів. У процесі аналізу були враховані не тільки абстрагування від лексичних та граматичних значень компонентів фразеологізмів, а й від прототипу фразеологізму та типового значення синтаксичної конструкції. На цій підставі виокремлено чотири рівні фразеологічної абстракції, від найвищого до низького.

Найвищий рівень абстракції. Найвищий рівень абстракції спостерігається у фразеологічних зрощеннях, тобто в невмотивованих зворотах. Абстракція у ФО цього типу буває повною і неповною. **Повна абстракція** спостерігається, наприклад, у фразеологічних інтенсифікаторах прикметників *as the day (is long)* і *as they come* – виключно, надзвичайно, на рідкість. Ці звороти є повністю переосмисленими і виникли в результаті абстракції від лексичних та граматичних значень компонентів (*day, long, they, come*). Лексичні та граматичні значення ніби розчинилися в загальному значенні фразеологізмів.

Особливістю семантичної структури ФО, які розглядаються є абстракцією від типового значення підрядних речень, що виражається у відсутності предикативності і в постпозитивному вживанні на відміну від препозитивного вживання лексичних синонімів фразеологізмів. Повна абстракція спостерігається і у вигуківих зворотах типу *my eye!* – Так я і повірив!; *Two foot!* = Дідька з два!, Дідька лисого! та ін.

Неповна абстракція спостерігається в тих зрощеннях, у яких є всі види абстракції, крім абстракції від граматичного значення опорного компонента. Прикладом може служити ФО на кшталт: *to tickle (one) to death* [робити приємність (комусь)] → [1, с. 950]. У наведеному прикладі спостерігаємо абстракцію від лексичних значень компонентів і від значення синтаксичної конструкції – у цьому випадку від об’єктних відносин між

компонентами. Але віднесення цього звороту до дієслівних ФО граматично мотивовано наявністю в його складі граматично опорного дієслівного компонента *to tickle*. *My mother was always saying, “Donald’s great at this, Donald’s great at that,” and I just got fed-up, I guess we all did. And one day I said here comes Donald the Great, and Grandfather was tickled to death, and the name just stuck” [8, p. 237].*

Високий рівень абстракції. Якщо на найвищому рівні абстракції відсутня двоплановість фразеологічного значення внаслідок розриву зв’язку між значенням фразеологічного зрощення і значенням його прототипу, то при високому ступені абстракції мотивованих фразеологізмів такий зв’язок завжди спостерігається і про омонімію говорити не доводиться. Значення прототипу ніби просвічує через значення фразеологізму, в результаті чого створюється двоплановість фразеологічного значення. Такий імпліцитний зв’язок значень можна назвати поліфразосемією. Поліфразосемія послаблює фразеологічну абстракцію, але не знищує її. У цьому виді абстракції, так само як і в попередньому, слід розрізняти повну і неповну абстракцію. **Повна абстракція.** Прикладом ФО з повною абстракцією високого ступеня можуть служити звороти *to break the silence* [порушити мовчання] → [1, с. 159] та *to lead the way* [йти попереду, вести за собою, стояти на чолі, очолювати] → [1, с. 596]:

Taking a deep breath, I broke the silence when I said, “Muffie told me she keeps running into you these days, and that you always have a beautiful girl with you. Is there anybody special yet?” [8, p. 260]. У цьому контексті вжито ще дві ФО: *to take a breath* [вдихнути; зітхнути] → [1, с. 909] і *to run into (one, something)* [випадково зустріти] → [1, с. 829].

I am so tired. Even the word sleep is a lure, a seduction. I lead the way out into the hall, and suddenly I recollect what it was I loved about this night when I was little [7, p. 33]. У цих ФО спостерігаємо абстракцію від лексичних та граматичних значень компонентів, від значення прототипу і від типового значення синтаксичної конструкції.

Неповна абстракція властива мотивованим ФО, для яких характерні всі зазначені види абстракції, окрім абстракції від дієслівності, предметності, ознаковості, тобто від граматично опорних компонентів. Такими опорними словами можуть бути дієслова *to go for a walk* [прогулятися, пройтися] → [1, с. 416]: *I nap a bit. She’s gone for so long that I’m starting to consider going for a walk [7, p. 87],* або *to waste one’s time* [марно, недоцільно витрачати час, марнувати, втрачати час, не робити нічого, = байдики бити] → [1, с. 993]:

*Denis didn't talk much any more because there had been too many years and their dialogue had long ago settled into gloves that allowed no deviating or improvising. Yet there was no one else for her mother to confide in, and as she listened while they skirted dripping woods and breathed in wet leaf mould Olivia felt her growing admiration for this small, brisk woman. She had once seemed vulnerable and even pathetic but now she had acquired a stature all of her own. Her independence, **late in the days**, was a prize.*

*"Do you think I've **wasted my time**?" Maddie asked her once. Like the question about whether she **had made a mess of everything**, it came out with eager anxiety. Maddie had never asked such things before, never even hinted at them [9, p. 474].*

У цих фрагментах контекстуально використано ще дві ФО: *late in the day* [(трохи або занадто) пізно] → [1, с. 588] і *to make a mess of something* [наплутати, зіпсувати щось, зчинити безладдя] → [1, с. 640].

Середній рівень абстракції. Середній рівень абстракції спостерігається в ФО з частково переосмисленим значенням, тобто у фразеологізмах, в яких одні компоненти вживаються в буквальному значенні, а інші – в переносних. Слід розрізняти кілька типів цієї абстракції. Вони розташовані в порядку спадання абстракції.

Однолітеральні ФО, в яких один компонент вживається в буквальному значенні, а інші є невмотивованими. Це означає, що невмотивований і зв'язок компонентів з буквальною значеннями з іншими компонентами фразеологізмів: *to keep one's eyes peeled* [бути обачним, спостережливим; дивитися пильно, пильнувати; дивитися в обидва; бути наготові; швидко реагувати на щось] → [1, с. 570]:

*Holding me away from him, he smiled, his black eyes dancing, and then almost immediately his expression turned serious. "When you get down there **keep your eyes peeled** and stay on the perimeters of the village. That way you can get back here quickly, should it be necessary" [8, p. 9].*

Можлива абстракція від числівників: **ФО** *two by two* [по двоє; парами] → [1, с. 973]. У подібних зворотах спостерігається відхід від лічильної визначеності числівників. Підтвердженням цього є можливість заміни числівника іншими числівниками: *The women and the children have all been allowed off, but he is not a woman or a child. Everyone left on the plane is a man.*

*They have been spaced, **two by two**, with an empty seat between each other [4, p. 389].*

Низький рівень абстракції властивий фразеологізмам з ускладненою семантикою, всі компо-

ненти яких вживаються в буквальному значенні. Цей вид абстракції спостерігається, наприклад, в зворотах типу *brown paper*, *short story* і т.д. Структура абстракції в подібних зворотах з непереосмисленим значенням значно менш складна, ніж у попередніх трьох типах. Без абстрагуючої діяльності мислення неможливе пізнання сутності явищ. Таким чином, чим складніше семантична структура фразеологізму, тим вище рівень фразеологічної абстракції і тим вище ступінь невмотивованості. Для прикладу:

ФО *to cut one's teeth* [1) прорізуватися (про зуби); 2) перен. набутти життєвого досвіду; стати розсудливим] → [1, с. 255]:

"But would you work there?"

"Sure as hell I would."

*"But you've got your dream job on the magazine. You always wanted to be a gossip columnist – after all you **cut your teeth** on gossip in the family" [8, p. 354].*

ФО *to take the chip off one's shoulder* [перестати поводитись визивно, задирливо] → [1, с. 924]:

*Dodi turned to Jack. "She's right, you know, you shouldn't **be giving up** just because you think someone's got the better of you. If this Rupert bloke was murdered, then it's **up to you** to set the record straight, Jack, **to make sure** some justice is done ..." "Justice!" Jack burst out. "What the fucking hell has justice to do with it? When was anything ever just?"*

*"Oh **take the chip off**, for God's sake!" Sarah snapped [5, p. 371].* У цьому контексті ще три **ФО**: *to give (one, something) up* [забути (когось, щось); розірвати стосунки (з кимсь, чимсь); припинити робити (щось)] → [1, с. 407]; *to be up to one* [бути вимушеним щось зробити; бути обов'язковим для когось; не мати іншого виходу] → [1, с. 128]; *to make sure* [1) постаратися забезпечити, вжити заходів; домагатися; 2) (тж. з of) упевнитися, переконатися, з'ясувати, точно встановити, перевірити] → [1, с. 656].

Такі протилежні тенденції, як у всіх наведених прикладах, у розвитку абстракції є однією з фразеологічних антиномій.

Висновки. Перші три рівні абстракції властиві ФО, значення яких засноване на вторинній абстракції, тобто на абстракції від абстракції прототипів фразеологізмів, і тісно пов'язане з характером переосмислення. Це пояснюється тим, що вони є словесними комплексами з повністю або частково переосмисленими значеннями. Фразеологічна абстракція за своєю структурою значно складніша, ніж абстракція лексична. Вивчення фразеологічної абстракції перебуває в початковій стадії, і подальші дослідження у цій області потребують вивчення.

Список літератури:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. К. : Знання, 2005. 1056 с.
2. Бехта І., Матвієнків О. Фразеологічний модус англомовного художнього дискурсу: монографія. Львів-Рівне : Волин. обереги, 2022. 304 с.
3. Atwood M. Cat's Eye. London : Virago Press, 1990. 421 p.
4. Atwood M. The Blind Assassin. London : Virago Press, 2001. 641 p.
5. Barrett M. The Dream Catcher. London : Warner Books, 2002. 440 p.
6. McNamee E. The Blue Tango. London : Faber and Faber Limited, 2002. 265 p.
7. Niffenegger A. The Time Traveler's Wife. London : Vintage, 2005. 518 p.
8. Taylor Bradford B. Where You Belong. London : Harper Collins Publishers, 2000. 472 p.
9. Thomas R. The Potter's House. – London : Arrow Books, 2002. – 486 p.

Matviiienkiv O. S. PHRASEOLOGICAL ABSTRACTIONS AS A MECHANISM OF REINTERPRETATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH LITERARY TEXT

The article is devoted to the study of phraseological abstractions as a mechanism of reinterpretation of phraseological units in English literary texts. The research is focused on phraseological units selected from the texts of English literary works of the late 20th and early 21st centuries. In the process of research, the linguistic definition of phraseological abstraction was characterized and its main types were identified. When analyzing the first type of abstraction, not only abstractions from the lexical and grammatical meanings of the components of phraseological units were taken into account, but also from the prototype of the phraseological unit and the typical meaning of the syntactic construction. On this basis, four levels of phraseological abstraction are distinguished, from the highest to the lowest. The highest level of abstraction is observed in phraseological fusions, that is, in unmotivated phrases. These phrases are completely reinterpreted and arose as a result of abstraction from the lexical and grammatical meanings of the components. Lexical and grammatical meanings seem to have dissolved in the general meaning of phraseological units. At a high level of abstraction, there is always a connection between the meaning of a phraseological unit and the meaning of its prototype. The meaning of the prototype seems to shine through the meaning of the phraseological unit, because of which a duality of the phraseological meaning is created. The medium level of abstraction is observed in phraseological units with partially reinterpreted meaning, that is, in phraseological units in which some components are used in literal meanings and others in figurative ones. A low level of abstraction is characteristic of phraseological units with complicated semantics, all components of which are used in literal meanings. Without the abstract activity of thinking, it is impossible to know the essence of phenomena. Thus, the more complex the semantic structure of a phraseological unit, the higher the level of phraseological abstraction and the higher the degree of unmotivatedness. At each level of abstraction, we distinguish between complete and incomplete abstraction. Considering phraseological units, we can state that the use of phraseological units with different levels of phraseological abstraction is characteristic of phraseological units selected from the English literary texts.

Key words: *phraseological unit, reinterpretation, literary text, phraseological abstraction, levels of abstraction, phraseological meaning.*